

54430

051700

VEDRES ISTVÁN

EMLÉKE ÉS ÉRTÉKELÉSE.

IRTA ÉS A DUGONICS TÁRSASÁG
1930 OKT. 19. ÜLÉSÉN FELOLVASTA:

Dr. FARKAS LÁSZLÓ

me-
azokba
tették

KIADJA A DUGONICS TÁRSASÁG
SZEGED, 1930.

VEDRES ISTVÁN

EMLEKE ÉS ÉRTÉKELÉSE

B 54430

JATE Egyetemi Könyvtár

J000121424

Mélyen Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Amidőn meghívást kaptam arra, hogy e díszes helyen Vedres István halálának 100. évfordulóján a nagy földmérnök érdemeit elmondjam és egy félóra szűk keretében visszaidézzem Szeged kitűnő fiának nagyságát, méltóztassanak megengedni, hogy először is köszönetet mondjak a *Dugonics-Társaság* érdemes vezetőségének, hogy előadói asztalánál helyet adott, miáltal mintegy méltányolta a szerény és érdemetlen munkát, melyet Vedres István életének és tevékenységének kimerítő rajzára fordítok, egyedül csak azért, hogy elfelejtett közgazdászunk is megkapja méltó helyét a magyar reformkorszak úttörőinek dicsőséges galériájában.

Mélyen Tisztelt Ünneplő Közönség! Nem vagyok az Alföld fia, de úgy érzem, azon téma keretében, amelyről beszélek s amelyért nemes Vedres István is élt és dolgozott, lélekben összerakok ünnepélyes ülésünk hallgatóságával és e város egész polgárságával, mert témám a végtelen róna szeretete, e nagymúltú város története és szenvedő fajtánk boldogabb jövődjé.

Ha a kort, melyben Vedres István élt, megakarjuk ismerni, képzeletben szálljunk vissza a 18-ik század utolsó harmadába, *Mária Terézia, II. József és I. Ferenc* királyok korába, azokba a viharos időkbe, amelyekben a francia eszmék forróvá tették a magyar társadalom talaját, a napoleoni háborúk pedig kaszárnnyát csináltak a magtárakból, csatateret a búzatáblákból és siralmas temetőt az egész Európából.

Ebben a zürzavaros, forrongó világban szerepel hősünk, ez az ő kora. Ifjú éveit itt töltötte szülői házában, itt járta iskoláit s a kegyes atyák itt vezették be alsófokú és középfokú tanulmányainak kezdeteibe. II. József trónralépésekor éppen 15 éves; 16 éves korában már elhagyja Szegedet és Pestre megy tanulmányai folytatására. A serdülő ifjú határozatlanul csapong a filozófia és a reális tudományok útvesztőiben, míg végre megállapodik a mérnöki stúdiumok területén és négy év múlva kitüntetéssel

vizsgálják a felsőbb mennyiségtanból, két év múlva pedig már dicséretes oklevelet nyer a „*practica geometriá*“-ból.

Vedres István főiskolai éveit jól kihasználhatta, hiszen pesti tanulmányai során kellett leraknia gazdag ismeretanyagának alapjait. Később már, huzamosabb időre, nem hagyja el Szegedet, és csak könyveiből, tapasztalataiból, meg kiterjedt levelezéséből bővíti szellemvilágának épületét.

Tanulmányainak befejezése után visszavágyott sík hazájába, vissza a homok és a sík világába, pedig ha Pesten vagy Pozsonyban maradt vagy maradhatott volna, széleskörű szakismereteivel irányítólag hatott volna az 1790—91-iki országgyűlés korszakalkotó reformmunkálataira és nevét és projectumait ma talán *Skerlecz báróval* vagy *Berzeviczy Gergelyével* együtt emlegetnénk. Mert Vedres is egyik volt az úttörők között, ki nem a bürokrata nehézkességével, hanem a közgazdász praktikus érzékével tapintotta meg a legégetőbb magyar problémát, a hatalmas róna ugarát, amelyet a török hagyott itt szomorú emléknak és nemzeti feladatnak. Vedres volt az első, aki nemcsak észrevette a „*siványt*„ és az „*áradmányt*“, hanem „*csecsemő fákkal*“ és „*hajókázható csatornákkal*“ segíteni is akart a bajokon és az Alföldet és vele együtt az egész országot a jólét és polgárosodás magasabb fokára akarta emelni.

Terveit és javaslatait mindig pontos térképekkel és számadatokkal látja el, sőt egyik könyvalakban megjelent javaslatában „*Nemzeti jószágról*“, azaz országos pénzalapról is gondoskodik, mi az első pillanatban Vedrest a számító mérnöknek és a reális nemzetgazdának tünteti fel, de mélyebben nézve, ő is elsősorban és mégis csak lelkesülő magyar és optimista hazafi volt, ki legtöbbször nem számolt a kérlelhetetlen akadályokkal, az uralgó zárkózottságával és nemesi társadalmunk törzsökös maradiságával. Vedres sem vette észre, mint korának sok más gondolkodója, hogy a gazdasági megújulás csak mélyreható társadalmi átalakulással együtt remélhető.

1786-ban, 144 évvel ezelőtt, lépett Szeged város szolgálatába. Tevékenységének területe eleinte nagyon korlátozott volt, mert II. József önkényes uralma annyira ráfeküdt a megyei és városi hatóságokra, hogy azok működése egészen megbénult. De az alkotmány helyreállítása után, amikor elhangzott az újítás varázslatos szava és megalakultak a reformbizottságok, Vedres is bekap-

csolódott a hatalmas munkaprogramba, nem mint a bizottságok hivatalos szerve, hanem csak mint egyszerű mérnök és lelkes hazafi és mint az ország közgazdasági centrumának, Szeged városának „hites és esküdt földmérése”.

És most megindul tevékenységének és ügyköreinek végeláthatatlan és kimeríthetetlen láncolata.

Hidakat épít és töltéseket csinál, malmokat vizsgál és épületeket tervez, parcelláz és szabályoz, száz és száz birtokperben szakértő, jelentéseket ír gondos gyöngybetűkkel és terveket rajzol mérnöki precizitással. És amikor hivatalos küldetésben járja a határt és a sarat dagasztja, éles szeme a napi munka robotján tovább lát és kialakul lelkében a „fásítás, ármentesítés és csatornázás” nagy háromsága, amely azóta is és ma is foglalkoztatja és gondolkodóba ejti legjobbjbaink fejét.

Az évenkénti árvíz és éhínség, a vészesen terjedő siványság és nyomában a gyilkos nyomorúság, sürgetik és parancsolják a tennivalókat. Vedres memorandumot nyújt be a tanácshoz, melyben javasolja, hogy *„minden házas gazda esztendőként 100 darab fát az insenér által kimutatandó helyen, tavasszal mindgyárt vagy ősszel, a közjó hasznára ültetni tartozzon.”* Megszervezik az erdőinspektorságot, mely aztán a kamarai szabályok szerint tervszerűen végzi a fásításokat és 1808-ban a csengelei homokou már közel félmillió zöldelő csemete hirdette az emberi elme és a férfias akarat győzelmét. Igaz, hogy voltak kishitűek és gáncoskodók is, de ezeknek okosan megmondta Vedres *„Sivány homokság”* című munkájában: *„Ha mi nem érhetjük is mindnyájan azt az üdőt, hogy ezen erdőknek hasznát vehessük; nem szükséges-e azért nekünk ezen dologhoz hozzá fogni? el érik azt a mi gyermekeink, akik ezen tetemes hasznokért örökké háladatossággal fognak rólunk emlékezni; de igaz is; valljon ennél hagyhatunk-e nekik nagyobb és bizonyosabb tőke pénzt örökségül?”*

1796-ban azt javasolja és rajzban be is mutatja, hogy a szőregi zálogos birtoktest nagyobb védelmére, a régebben emelt 1000 öl töltésen kívül még egy körülbelül 3000 öl hosszú töltéssel ármentesíteni lehetne az egész területet. A tervet akkor nem fogadták el, mert a város attól tartott, hogy a kamara a 25 éves bérleti szerződést a közeledő lejárat alkalmával esetleg nem újítja meg. Vedres türelmesen várt és amikor 1807. okt. 14-én a kamara 25 évre újra megújította a szerződést, megint előállott tervével,

A baj azonban most az volt, hogy a munkálatokhoz szükséges 25.000 forint tőkével nem rendelkezett a város.

Mérnökünk ekkor 43 éves volt. Tele munkakedvvel és igyekezettel; szeme előtt a kismartoni, óvári, hőgyészi és écskai mintagazdaságok lebegtek; elszánt fanatizmussal hitte, hogy a töltések kiépítésével a Tisza-balparton is lehetne mintagazdaságot létesíteni. Merész tervvel állott tehát elő. Hajlandó a töltéseket saját költségén maga elkészíteni és azokat egykor ingyért a városnak átadni, ha az ármentesítendő területet 1000 forint évi bérért 12 évi használatra megkapja. Külön irattárra megy azon akták száma, amelyek ebben az ügyben a különböző hivatalos fórumok kezén megfordultak. Négy évi huza-vona után, Vedres első javaslatától 15 évre, tisztult annyira a helyzet, hogy a szerződést Vedressel megkötötték, melynél fogva a „merész“ földmérész a Szent Iván, Tervár és Gyála közt lévő közel 4000 holdnyi vízjárta föld bérlője lett.

Ezzel kezdődik Vedres életének legtermékenyebb és országos viszonylatban is legjelentősebb korszaka. Bámulatos energiával fog hozzá az árterület kiszáritásához és néhány év múlva valószínű mintagazdaságot szervez, amelynek híre eljut a fölséges hatalomig is. Új növényeket honosít meg, lakosokat telepít, csatornáz és Gyálától északra új helységet alapít: *Vedresházát*. Ez volt a kedvence, ez nőtt a legjobban szívéhez. Meleg szeretettel ír róla 1824-ben jó barátjának, Rummy Károlynak és büszkén újsággolja, hogy *„az a föld, mely ezelőtt 15–20 esztendővel csupa vízállás, posvány, nád, káka és gyékényes rét volt, részszerént szántó s kaszáló, részszerént szőlőkké, erdőkké s legelőkké változott.“*

Kertek és szőlők, lucernás és dohányos földek nőttek ki a sáros ugarból, 150-re rugott a vedresházi telepések száma és mindenfelé kőrifák, füzesek, gyümölcsösök és akácosok zöldeltek. Vedres lombardián öntözte a földet, „gabonaszóró masinát“ szerzett be és gőzerővel próbálta a kútakból a vizet a felszínre hozni. De legtöbbet az eperfáktól remélt. *„A gyümölcs szaporításán kívül — írja egyik későbbi levelében Rummy Károlynak — az eperfákat sokasítottam; már mintegy 4–5 ezerig el van ültetve, ki az iskolába, ki pedig a maga állandó helyére; 10 ezerre van szándékom őket felvinni, hogy idővel, aki Vedresházát bírni fogja, a selyemtermesztést nagyban űzhesse. Ha most még csak sőhajt föl a 60 éves férfi — 30 esztendőös ember volnék! 30 év múlva*

megmutatnám, hogy Vedresházán selyem materia fabrika volna."

Harmadik nagy program pontja, a csatornázás, kisebb munkákat leszámítva, terv és betű maradt a mai napig. 1805-ben megírta úttörő technikai és közgazdasági tanulmányát „A Duna—Tisza csatornáról,” mely tulajdonképen vitairatnak készült, mert benne Balla Antal pesti mérnökkel polemizál, aki a szolnoki tor-kolatot sürgette a Vedres-féle szegedi helyett. Vedres pontos számításokat közöl és mérnöki argumentumokkal bizonyítja, hogy a csatorna technikailag kivihető. Kiszámítja méreteit, költségvetést csinál és hozzávetőleges számítással a várható hasznot is kikalkulálja. Mindenről pontos táblázatokat közöl. Megtudjuk, hogy a csatorna hossza Szegedtől Dunaharasztiig vagy Soroksárig 100.000 öl hosszú, szélessége felül 18 öl, alul 10 öl, mélysége pedig 1½ öl. Szegedtől—Soroksárig 4—5 nap kellene; 25 váltó-állomás lenne, ahol pihent marhák vennék át a vontatást, melyek a csatorna földjén fejlődő lóherét legelnék. A csatorna 4 és fél millió forintba kerülne, 4 évig épülne és elkészültével évi hozama 824.000 forintot tenne ki, ami 18%-os jövedelemnek felel meg.

Vedres, a természettudományokkal foglalkozó embernél szokatlan optimizmussal végzi számításait és mindenütt a legkedvezőbb eseteket tételezi fel. Terve, azóta számtalan formában fenntartotta magát a jelenkorig; legutóbb a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara szolnoki gazdaggyűlése a mult tavasszal foglalkozott a Duna—Tisza csatorna eszméjével s bár pénzügyileg ma nem tartotta megoldhatónak, a gondolatot memorandumba foglalta.

Másik csatornatervét 25 évvel később fejtette ki. 1830-ban, élete utolsó évében megírta „A Túl a Tiszai nagyobb árvizek eltéríthetőségéről” szóló munkáját. Mintha csak halálát érezné, mintha csak hattyúdálát adná, visszatér még egyszer kedvenc eszméjéhez, az alföldi vadvizek levezetéséhez és a csatornákhöz. A mű való-ságos hidrográfiai tanulmány, melynek mottóját már Széchenyi Hiteléből veszi.

A „Túl a Tiszai csatorna” Tiszaújlaknál, Tokajnál vagy Tiszafürednél kezdődne és az összes Tisza-balparti folyókat érintve Palánkánál szakadna a Dunába. Középszélességét Vedres 25 ölre tervezte és árvízlevezetésre, hajózásra és teherszállításra gondolta felhasználni.

„Ha ezt a csatornát megépítjük — kiált föl kitörő lelkesedéssel —

szántó és kaszáló földjeink kiterjednek; marháink, barmaink eltenyésznek; kereskedésünk gyarapodik; tehetőségünk nevededik; egészségesebb lesz levegőnk; nemzetünk kiterjedhet; földeinket iszapoltathatjuk és mezőgazdaságunkat tökéletes állapotra vihetjük. Vízünk, halunk állandóul annyi lehet, amennyit akarunk s még riskását is annyi termelhetünk, hogy avval egész északi Európát eltárhathatjuk.“ Ennyi mindent remélt Vedres a csatornától.

De gazdag képzelőereje még tovább viszi. „Ott van Szeged városán alól — mondja — mintegy 2000 ölnyre a Matyi ér, melynek szélessége a szegedi határban 100 ölnyi, ezt rekesztővel úgy lehetne elzárni, hogy a kereskedő — és szállítóhajók télikikötője, pihenőhelye és javítóállomása lenne. Itt telepedhetnének le a híres szegedi hajókészítők, itt raktározna a hajóját; elférne itt 1000 hajó is.“

Vedres terveit jellemzőnek tartjuk a korviszonyokra és mérnökünk gondolkodására. Amikor a távoli Angliában, Liverpool és Manchester között már mozdony futott, Szeged szerény fia érezte, hogy az Alföld népének is gyorsabb tempóban kell haladnia, ha nem akar a népek világversenyében lemaradni. Vedres kikötőgondolata primitív őse az újpesti téli kikötőnek és a huszadik század modern Csepeljének.

De ha már Szeged lesz a kereskedelmi gócpont, fűzi tovább egyik gondolatát a másikba — akkor „gondoskodni kell megfelelő kereskedőházzról, gabonatárról és árúraktárakról. E hármas célnak megfelelően át lehetne alakítani a szegedi várat, amely mai állapotában — állapítja meg Vedres — már úgyis töröletett a várak lajstromából. Elférne itt 200.000 szegedi mérő gabona is. Nem romlana meg az eleség s nem fordulna elő az a szálnalmas helyzet, hogy amikor az ország egyik részén éhínség pusztít, ugyanakkor a másikon elrothad a felesleges gabona.“

Ime az első magyar kereskedelmi ház gondolata! A velencei Fondaco vagy talán a londoni Acéludvar lebegett a sokat olvasott férfit szemei előtt, amikor érdekes javaslatát megtette és azt rajzban is bemutatta.

Vedres műveiben és terveiben egyetemes gazdasági és kulturális programot ad, de mégis mindig megszólal benne a mezőgazda: „A mezei gazdaság virágzása — írja — legállandóbb fundamentumköve az ország tehetőségének és gazdaságának, mert a szokásban lévő viszontagságok, háborúk, országlás módjai könnyen

kimeríthetik a gazdaságnak azon kútfejeit, melyek csupán csak a kereskedésből és mesterségek üzéséből erednek, de azon forrást, mely a mezőgazdaságnak kipallérozott megjobbításából fakadott föl, ki nem száríthatják". . . .

Vedres tervei és javaslatai a mai viszonyainkhoz mérten koraiak voltak és ezért kellő méltánylásban nem részesülhettek. De eszméi tovább éltek és negyedszázad mulva a „legnagyobb magyar“ programjában nemzeti programmá szélesültek.

Munkateljesítménye különösen akkor meglepő, ha más irányú tevékenységét is megfigyeljük. Ír színdarabokat és verseket, tanulmányt szentel az 1800-as évek inflációinak s azt nyomtatásban is kiadja, könyvet ír *„a magyar nyelvnek a magyar hazában való szükséges voltáról,“* az ő versével köszöntik Brunswick József csongrádi főispánt a beiktatáskor, az ő versét adják elő a szegedi új tanácsház alapkövetételének ünnepén és 1803. okt. 3.-án mint színpadi szerző mutatkozik be Szegeden *„A haza szeretete“* című 4 felvonásos érzékeny játékával

Elmondjuk-e, hogy kiterjedt levelezést folytatott kora közgazdászaival, különösen Rummy Károllyal, hogy nemcsak Szegeden dolgozott, hanem Csongrád, Szolnok, Szabadka s más város is kikéri Szegedtől, ha valami fogósabb mérnöki munkáról esett szó. Elmondjuk-e, hogy festett és rajzolt, hogy maga illusztrálta könyveit, hogy könyv- és régiséggyűjtő volt, hogy ő tervezte a szegedi színház függönyét s ő ellenőrizte a híres Nessenthaler festő munkáját.

S ezt mind egy ember végezte, de olyan ember, aki meggyőződéssel vallotta, hogy *„A tunyaság ágya nagy s bokros vétéknek, oka számtalan sok szerencsétlenségnek.“*

Ha még végül jellemezni akarjuk lelki constructioját, kiemelhetjük olthatatlan tudományszomját, ami írásaiból mindenütt kitűnik.

„A Szegedi Múzsák százados ünnepe“ című munkájában azt írja: *„A tudományokban erő van s hatalom,“* majd ugyanott folytatja, ugyancsak a tudományokra vonatkoztatva: *„Semmi az országok boldogságát föbbre nem viszi s emeli szerencséjét többre, mint a tudományok serény gyakorlása s azokba nyílt lelkek bölcs gondolkodása.“* Elmékedése e ponton találkozik a nagy Széchenyi programjának alapgondolatával, ki két évtizeddel később így nyilatkozott: *„A nemzet életeréje, a kiművelt emberfőkben van.“*

Tudományszomjával jószívűsége vetekszik. Nemcsak a tűz- és vízkárosultakat karolja fel, hanem könyveivel és gyűjteményeivel támogatja a szegedi iskolákat, az éhező gyálaiaknak gabonát oszt ki, pénzt kölcsönöz a hozzáfordulóknak és könnyíti jobbágysai százados igáját. Csak jó ember írhatta le: hogy *„a nemes és dícséretes cselekedeteket sem az üdő, sem azoknak száma meg nem határozza; azért is mindenkor helyes azokat tenni és csakugyan jobb valaha azoknak végére járni, mint soha sem.”*

Pere neki is volt elég, de ezt a forumon élő ember akkor el nem kerülhette. Mélyebb és komolyabb összeütközése *Oratsek Fülöppel* és *Witsch Rudolffal* volt, de ekkor is higgadt megfontolással védte igazát.

Vallásának és egyházának buzgó híve volt, ki Istenéhez fohászkodott akkor, amikor évtizedes munkáját pár óra alatt elvitte az ár: *„Én magam is írtóztam a jövődőtül, az való! s nem láthatván előre által, miként fogom a szerencsétlenséget elviselni, szíverősítő szerekkel éltem; de Istenemnek hála, aki azon bátor gondolatot belém öntötte, annyi erőt és segedelmet is adott, hogy nemcsak kiállhattam a veszedelmeket és eltűrhettem a sok viszontagságokat, hanem közel is juttatott fogadásom teljesítéséhez.”*

Egészben véve Vedres a régi világ régi jó embere volt, ki tudatosan, szinte tervszerűen élte le korát és határozott életprogramot csinált magának. Az emberéletről elmélkedve írja: *„Minden okos teremtésnek azon kell lenni, hogy rendeltetésének fölséges célját mentül méltóságosabban elérje; és azon titkoknak kinyilatkoztatására törekedni, melyeket eddig az üdőnek folyamattya, a környüállások és a båtortalanság vastag homállyal béborítva, előtünk eltakartak.”*

Vedres elérte rendeltetésének fölséges célját. Alkotott és teremtett, használt és épített. Erdemeiért sok kitüntetésben volt része. A főhatóságok több ízben megdicsérték munkásságát, a pamuttermesztésért királyi kitüntetést is kapott, könyveit és javaslatait a megyék nagy elismeréssel fogadták, a bécsi és brünni gazdasági tudós társaságok pedig tagjaik sorába választották. A legszebb jutalom mégis az volt, amikor I. Ferenc király 1826. július 12-én megadta neki a magyar nemességet. Varasányi előnevet és Biharban birtokot kapott, de az átadási ünnepélyt már nem érthette meg, mert munkás életét addigra kioltotta a halál 1830. november 4-én.

A Gondviselés különös kegyéből még megérhette az 1825-iki országgyűlést, a magyar remények hasadását, még láthatta Széchenyit, még olvashatta a Hitelt, még az ő lelke is szárnyalhatott azon a tüneményes szivárványhídon, amelyet Széchenyi István épített a nyugati műveltség és a magyar műveltség egyességére.

De ugyancsak a Gondviselés kegyéből nem volt tanúja az 1831-es nagy kolerának, mely másfélezer Szegedi polgár, köztük az ő fiának is az életébe került, nem érte meg a harmincas évek árvizeit és tűzkatasztrófáit és nem kellett megérnie a nemzeti álmok bukását.

Mélyen Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Aki annyit használt nemzetének, mint Vedres István, annak neve legyen ott az iskolák tankönyveiben, aki csak Szegeden és Szegednek élt, annak képe diszítse Szeged Pantheonját, akinek neve és szerény 200 forintja hercegek, főpapok és főurak sorában ott van a Magyar Tudományos Akadémia alapítóinak sorában, annak írásait örökítse meg kiadásában a Tudós Társaság és akinek csontjai 100 év alatt már elporladtak és hamvai elvegyültek Szeged anyaföldjével, annak sírköve, az a hatalmas márvány, álljon ott az újszegedi parton, hadd köszöntsék a megviselt követ az agyagos habok és hadd emlékeztessen a járókelőket arra, hogy ezt a földet ásta az öreg Tekintetes és hogy ezért áldozta életét. Félezer Vedres-akta e város levéltárában, 15 Vedres-mű ma már alig hozzáférhetően egy-két magángyűjteményben vagy közkönyvtárban, várják a kiadást, az egybegyűjtést, a monumentumot, amit a 100 év előtti Magyarország nagy fia megérdemel.

Mélyen Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Vedres István nem volt világraszóló tudós, nem volt nagy államférfiú, nem volt utazó, sem pedig világfi, de a maga kis körében korának igazi szakembere, fennköltlelkű munkása és a reformkornak százados ugarának igazi úttörője volt, ki életét hazájának és városának szentelte, azért megérdemli az utókor háláját, szeretetét és jövőendő korok kegyeletét.

